

ИЛЮЗИЯТА ЗА ЕДНО ЛЕСНО НАЧАЛО: ПОЛИТИЧЕСКИТЕ И СОЦИАЛНИТЕ ДЪЛБИНИ НА ЕДНА АФРИКАНСКА НОВЕЛА

Илияна Чалъкова

THE ILLUSION FOR AN EASY BEGINNING: THE POLITICAL AND SOCIAL DEPTH OF AN AFRICAN NOVEL

Iliyana Chalakova¹, Sofia University “St. Kliment Ohridski”, Bulgaria

<https://doi.org/10.46687/JVIT3024>

Abstract: *The short prose “I wish I was a wave” won for its author Manuel Rui the fame of a master of satire in the recent history of the Angolan literature. In his worldwide recognised book, which has been translated into several languages, Rui skillfully uses irony to build a text that is, at its core, an incredible political parody and a sharp social critique of the public life in the capital Luanda in the early years after the country’s independence from Portugal.*

The present paper focuses on the political and social layers that overlap and intertwine, building the plot architecture of this seemingly children’s story. The research explores the nature of the political metaphors embedded in the fable, bearing in mind the national problems that the Angolan society faced during the last three decades of the 20th century. The study aims to outline the specific dimensions of the socio-political framework and interpret their significance for the difficult beginning of Angola’s independent historical path, marked by the failed attempt at identity definition and the bloody Civil War fueled by ideological motives. The study uses instruments from the field of the literary theory, post-colonial and cultural studies, and the sociology of literature. The main result of the study is the first contact of the Bulgarian readers with a text of Manuel Rui. Other results refer to the controversial situation of the contemporary Angolan society and the capacity of the literary text to discuss it, as well as the satire’s ability to go against the illusions and its faculty for building connections between distant cultural and literary realities, like the Angolan and the Bulgarian one.

Key words: *Angola, politics, society, literature, Manuel Rui, satire*

¹ Dr. Iliyana Chalakova is an Assistant Professor at the Portuguese and Lusophone Department at the Faculty of Classical and Modern Philology of Sofia University “St. Kliment Ohridski”. She has almost 20 years of experience in teaching Portuguese. Her research interests are in the field of African Literature in Portuguese, Lusophone Literatures written by women, the body in the Portuguese literary texts and cultural transfer through translation. She is also a translator of classical and contemporary literature from Portugal, Brazil and Mozambique. Email: ichalukova@uni-sofia.bg.

Copyright © 2024 Iliyana Chalakova

Article history: Received: 30 September 2024; Reviewed: 21 October 2024; Revised: 7 November 2024; Accepted: 15 November 2024; Published: 28 November 2024

This open access article is published and distributed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License.

Анголският художествен текст на сцената на световната литература

Последните четири десетилетия от политическата и социалната история както на България, така и на португалоезичните държави в Африка² ясно показаха, че единствено разтварянето и последващото непрекъснато разширение на познавателните и сравнителните хоризонти на личността и обществото може да бъде гарант за политическата и идеологическата независимост на нацията. Особена роля в тези нови по своето зараждане и своя характер опознавателни и съпоставителни процеси играе, разбира се, културата, в която със своя специфичен идеен заряд и естетически облик се вписва и художественият текст. Като че ли два са по-големите въпроси, около които съсредоточават разсъжденията си теоретиците на проблема за световната литература: въпросът за контакта и взаимопроникването между своето и чуждото и въпросът за съхранението на универсалния човешки аспект и отстояването на общочовешките ценности чрез литературата. Прави впечатление, че трактовката на множество разнородни по своя характер проблеми в произведенията от българската и африканските португалоезични литератури от края на ХХ в. насам е насочена именно към универсализиране на обобщенията и търсене на и съизмеряване с един наднационален пример, способен да подскаже решения за конкретните вътрешни най-вече обществени кризи. Макар изучаването на португалоезичните африкански литератури в България да е едва в проходящ етап, а географската отдалеченост и континенталните различия да създават очаквания за екзотичен привкус на научните занимания, без особено колебание могат да бъдат посочени поне две събития, сродяващи идейните вложения в литературните образци в лузофонска Африка и у нас – извоюването в средата на 70-те години на ХХ в. на независимостта на посочените по-горе пет държави от Португалия след няколковековен колониален период и след тежка колониална война, и демократичният преход в България от края на 80-те години и откъсването на страната от съветската социалистическа сфера на влияние. И двете големи исторически събития водят до сложни и сходни по своята най-дълбока същност преобразователни процеси в обществата на посочените държави, които продължават и до днес. Тяхното познание и сравнение от гледната точка и на днешната действителност продължава да отговаря изцяло на потребността, която Едуард Саид вижда още през 80-те години, от посвещаване на изследователския интерес на нови култури, на нови общества, на нови представи за политическия, социалния, а също и естетическия ред, което само по себе си разширява понятието за световна литература, подтиквайки я най-сетне да излезе вън от своите европейски предпочитания.

² Лузофонското пространство на африканския континент е съставено от пет понастоящем независими държави – Ангола, Мозамбик, Кабо Верде, Гвинея-Бисау и Сао Томе и Принсипе. Португалският език в Африка е официален и за Екваториална Гвинея, наред с испанския и френския.

Колониалната война и борбата – въоръжена и интелектуална – за извоюването на независимостта от Португалия са двете теми, които безспорно доминират в развоя на литературата на Ангола през 60-те до средата на 70-те години на миналия век³. Значимостта на основния градивен политически елемент в тях е голяма не само за историческата съдба на африканската държава, но и за формирането на нейния литературен канон – именно в периода от 1948 до 1960 г. начева и укрепва съзнанието за анголското социално и културно различие в текстовете на поетите Вириато да Круш, Антонио Жасинто и Агощиньо Нето, обединени в изданието на емблематичните броеве на списание „Менсажем“⁴, преляло естествено в десетилетието на „Национализма“, както Пиреш Ларанжейра именува годините от 1961 до 1971 г. в своя образователен труд *Африкански португалоезични литератури* и в което откроява появата на текстове на партизанска тематика, както и засилване на темите, свързани със страданието на колонизираното население, липсата на свобода и поривистото желание за поемане на ръководството на страната (Laranjeira, 1995, pp. 33-44).

След независимостта, която тъкмо Агощиньо Нето от името на централния комитет на MPLA тържествено обявява в столицата Луанда на 11 ноември 1975 г., тематичните посоки на анголската литература естествено се отправят към по-общия, но с основополагащо значение за бъдещото развитие на независимата държава въпрос за националната идентичност, за нейното утвърждаване в регионалния африкански контекст и на световната карта, както и към немаловажния проблем за нейната ориентация в глобалното разпределение на сферите на влияние. В петте години от независимостта до 80-те в анголската литература според Ларанжейра доминира силната „патриотична екзалтация“ и „естествената политическа възхвала на новата власт“ (Laranjeira, 1995, p. 41). Политическият проблем около въпроса за властта обаче се състои в отказа на FNLA и най-вече на UNITA, които по време на борбата за независимост действат предимно извън столицата, да се примирят със своята своеобразна военна загуба и своето изключване от политическата система на Ангола като вече самостоятелна държава. Така въоръженият конфликт между UNITA и MPLA за надмощие и управление на страната започва веднага след независимостта и продължава до 2002 г., превръщайки се във водеща тема в по-голямата част от литературните произведения на съвременни повествователи като Пепетела и продължавайки да се появява

³ Португалската колониална война, известна още като Война за освобождение или Война за независимост, представлява сблъсъкът между Португалските въоръжени сили с организираните сили на движенията за независимост в португалските колонии в Африка и Азия. Във войната, която се води в Ангола повече от десетилетие до 1974 г., трите главни организации, борещи се за независимост, са Народното движение за освобождение на Ангола (MPLA), Националният фронт за освобождение на Ангола (FNLA) и Националният съюз за пълна независимост на Ангола (UNITA).

⁴ От порт. Послание.

като неизлечим белег върху анголското общество и в творбите от новото хилядолетие като романите на Жозе Едуардо Агуалуза⁵. Гражданската война и идеологическата битка⁶ между двете анголски движения са връхната точка на един по-дълбок процес на дирене на национално съзнание и представи за вътрешния градеж и външния облик на новото самостоятелно развиващо се общество на Ангола.

Политическа пародия и социална сатира в новелата „Де да бях вълна“

Анголският поет и писател Мануел Руй⁷ насочва вниманието си в новелата „Де да бях вълна“ (*Quem Me Dera Ser Onda*, Edições 70, Lisboa, 1982) именно към обществения живот в столицата на Ангола в първите години след извоюването на независимостта от Португалия. Авторът умело използва иронията, за да изгради текст, представляващ в същината си невероятна политическа пародия и рязка социална критика на трансформационните процеси, протичащи сред населението в Луанда и в другите градски райони на страната в този период. Творбата, преведена на няколко езика и получила световно признание, остава образец на пародията и печели за Руй славата на майстор на сатирата в новата история на анголската литература.

⁵ Пепетела и Жозе Едуардо Агуалуза са вече познати на българската публика с преводите на романите „Майомбе“ (Народна култура, 1983) и „Продавачът на минало“ (Прозорец, 2009), докато Мануел Руй все още очаква своя дебют на българската литературна сцена.

⁶ По време на Колониалната война освен на свои сили MPLA разчита и на хиляди кубински войници, благодарение на логистичната подкрепа на Съветския съюз, докато UNITA получава помощ от въоръжените сили на режима апартейд по това време в Южна Африка. След обявяването на независимостта усилията на новата португалска власт да съдейства за съставянето на правителство на националното единство в Ангола не сполучват, а двете движения запазват своята съответно съветска и западна ориентация с всички произтичащи от това отражения върху идеите и концепциите им за изграждането и развитието на независимото анголско общество.

⁷ Мануел Руй е роден в град Уамбо в централната част на страната в началото на 40-те години на миналия век. Този биографичен факт съвсем не е без значение, като се има предвид, че тъкмо в Уамбо западноориентираното движение UNITA, едновременно със съветски настроеното MPLA в Луанда, обявява независимостта на Ангола през 1975 г. Важна е и друга биографична подробност, а именно, че Руй завършва право в най-стария португалски университет в Коимбра и го практикува в същия град и в близкия Визеу по време на войната за независимост. В Коимбра Руй е член на редакционната колегия на многоуважаваното португалско списание за култура и изкуство „Вергисе“, като същевременно сътрудничи на центъра за литературни изследвания на академичната общност. След завръщането си в Ангола, след обявяването на независимостта, той заема висши ръководни постове в академичната сфера и представлява Ангола в най-престижните международни организации, като Организацията на обединените нации. Неговият сериозен ангажимент към националното развитие след независимостта личи в авторството му на текста на националния химн, а за значението му за интелектуалното развитие на държавата свидетелства участието му като член основател на Анголския съюз на творците и композиторите, Анголския съюз на писателите и Анголското дружество на авторите. Мануел Руй е автор на над десет стихосбирки, множество разкази, романи, драматургични текстове, като сред всички тях личи последователният му интерес към детската публика и трайният му ангажимент към нейното образование и развитието на нейния литературен вкус.

В рамките на приблизително седемдесет страници „Де да бях вълна“ представя необикновената на пръв поглед детска история на братята Рука и Зека, които превръщат отглеждането на докараното от баща им прасенце в добре устроения им дом в модерна жилищна кооперация в анголската столица в своя мисия, а самото животно – в свой най-добър приятел. Животното, предвидено за угояване и клане за предстоящия Карнавал, получава съвсем заслужено името си Карнавал на победата, след като двамата братя успяват с ловкост да надхитрят както своите несъгласни да съжителстват с прасенцето съседи, така и изпратения от домоуправителя инспектор. Тази привидно простичка история, наслажда за читателя с лекотата на изказа и финеса на хумора си, завършва със смъртта на прасенцето въпреки безмерната към него любов, с която се изпълват невинните сърца на двете деца. Изтънченият, но натрапчиво изскачащ из почти всеки следващ ред хумор е може би най-яркият и най-недвусмисленият знак за силната метафоризация на сюжета и за изграждането на същински, плътен и деен, четвърти главен герой – иронията. Подобен статут на иронията се поддържа от факта, че в новелата са втъкани, от една страна, смесица от политически идеи, и, от друга, остра социална критика, отправена към характера на столичното общество в края на 70-те и началото на 80-те години на миналия век.

„Де да бях вълна“ като ранен постколониален образец

Със своето първо издание от 1982 г. новелата „Де да бях вълна“ на Мануел Руй, разбира се, недвусмислено се отнася към постколониалния период от развоя на анголската литература, имайки предвид посочената вече независимост от 1975 г. и използвайки термина като отнасящ се до текстове, чиято поява се случва след края на периода на колонизация, каквато практика Амелия Личева обръща внимание, че също съществува в главата „Културни и постколониални изследвания“ от книгата *Теория на литературата*. Пак там литературната теоретичка откроява проблемите за етническата идентичност, нацията и национализма като централни за постколониалните изследвания (Licheva, 2007, p. 521). Историята на Ангола след независимостта до средата на 80-те, както я разглежда и Дейвид Бирмингам в своята *Кратка история на модерна Ангола (XIX-XX в.)*, е белязана от търсенето на спояващата съвкупност от география, култура, обичаи, религия, раса и физически характеристики, способна да очертае границите на етническата идентичност и да положи солидните основи на нацията. Този момент е свързан с големите надежди за бързото политическо и социално устройство на анголската държава след независимостта и безоблачното самостоятелно управление след отхвърлянето на вековната колониална зависимост, които се оказват илюзорни поради пораждания множество проблеми процес на идентификация на анголеца, дължащи се на различието като културно понятие и свързаната с него крайна амбивалентност съгласно разбиранията на Хоми Баба в есето му

Постколониалната критика (Bhabha, 1992, p. 437-465). Вследствие на португалската си колониална история, но и на други фактори, свързани с изкуственото чертане на граници на африканския континент в различни епохи, анголското културно различие също представлява хибридно културно пространство съгласно постановките на Баба, в което се съдържат следи на значения и идентичности от западноевропейски, от разнолик африкански произход, а се наслагват и нови, произтичащи от острото идеологическо съперничество в глобален план в средата на втората половина на ХХ в.

Както е известно още от Хердер (*Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit*, 1784-1791), нуждата на хората от общностна принадлежност е основна за живота, също като физиологичните им потребности от въздух и вода, а когато общението с групата отсъства, властват чувствата на самота и изоставеност. В новелата „Деда бях вълна“ на Мануел Руй чрез образа на най-вече на бащата Диого, подкрепен от невинното детско неразбиране на синовете му Рука и Зека, е представено самотното и болезнено лутане на анголеца в търсенето на неговата национална идентичност след независимостта – от една страна, не се оспорва принадлежността към вековните африкански корени, тласнала първоначално и подхранвала впоследствие борбата за установяването на самостоятелно политическо управление на страната; от друга, колониалната пропаганда по време на дългия период на европейска власт е прекъснала голяма част от връзките с корените, измествайки много културни обичаи и практики; от трета, много от обявилите независимост през 70-те години държави в Африка се превръщат в оспорван терен за проникване и установяване на идеологическо влияние в глобалното съперничество между социалистическия и капиталистическия блок. Социалната и политическата ситуация в Ангола в този период е един пример за несъстоятелността на издигането в култ на точно определени етнически идентичности поради практическата невъзможност по исторически причини ясно да бъдат очертани техните отличителни белези.

Въпросът за влиянието, познанието и властта в полето на постколониалните изследвания се разисква, както е известно, най-детайлно и най-комплексно от Едуард Саид в неговия труд *Ориентализмът*. Наред с основната му теза за Ориента като европейско изобретение и като образ на Другия, чрез който Западът се самоопределя като противоположен образ и опит, Саид обръща внимание, че невинаги контролът и манипулацията са преднамерени, а понякога произтичат от естественото желание да се достигне и изучи чуждата култура, което неминуемо става и чрез инструментите и практиките, придобити в хода на собственото историческо и идеологическо развитие (Said, 1978). Именно това разбиране като че ли лежи в „Де да бях вълна“ в основата на отсъствието на остра присъда срещу португалската колониална власт в Ангола в първите години от независимостта, в основата на едно дори носталгично завръщане чрез спомена към времената на строго установен и работещ за спокойствието на империята ред в страната и същевременно на острата критика към

практическото отсъствие на политическа уредба, способна да начертае адекватен път за развитие на самостоятелното вече анголско общество.

За характера на социалната критика, умело изградена от Мануел Руй върху хумора, иронията и сатирата в новелата, следва да се имат предвид както особеностите на португалската колонизация, така и спецификите на португалския постколониализъм. В своя най-забележителен за постколониалната критика текст *Между Просперо и Калибан: колониализъм, постколониализъм и междуидентичност*⁸ португалският социолог Боавентура Соуза Сантош подчертава, че в случая на португалския колониализъм, първо, двойствеността и хибридизацията между колонизатор и колонизиран е изключително дълга практика (че двойствеността, взаимозависимостта и хибридизацията се явяват историческа необходимост на португалската колониална връзка с владените територии) и, второ, че „междинното пространство, интелектуалната зона, която постколониалният критик търси за себе си, е въплътена в мулата като тяло и телесна зона“ (Santos, 2002, p. 41). Третата специфика, която Сантош откроява за португалската колониална и постколониална практика и която според него е радикална в сравнение с британския колониализъм например, е фактът, че португалският Просперо е „калибанизиран“⁹, а като се има предвид периферното положение на Португалия в Европа, той също е Калибан от гледната точка на „европейските Просперовци“. Така двойствената идентичност на колонизатора, от една страна, съдържа идентичността на Другия, който е колонизирал, а от друга – и на колонизатор, от когото самият той е колонизиран. Подобна специфична двойственост според португалския социолог се отразява неминуемо не само на идентичността на колонизатора, но и на идентичността на колонизирания (Santos, 2002, p. 64). Съгласно прочита, който прави на този текст на Сантош, видната изследователка на африканските португалоезични литератури Ана Мафалда Лейте заключава, че отражения на специфичната двоякост се намират още в теоретичните постколониални формулировки по отношение на културното и литературното пространство в португалоезичния свят (Leite, 2013, p. 18). В изследването си *Африкански литератури и постколониални формулировки* Лейте разглежда именно как посочената от Сантош хибридност на португалската колониална връзка с африканските територии чертае пътищата на развитие на постколониалните литератури, как влияе върху изобретяването на

⁸ Статията е поместена в сборник с красноречивото по въпроса заглавие „Между това, което съм по принцип, и това, което съм в момента. Корени, пътища и изкази на идентичността“ под съставителството на Мария Ирене Рамальо и Антонио Соуза Рибейро (Ramalho, Ribeiro, 2002).

⁹ Показателен за това състояние е фактът, както припомня и самият Сантош, че владенията на Португалия в Африка през периода на империята ту се наричат колонии, ту отвъдморски провинции, а на самото расово смесване се гледа ту като деградация на португалската раса, ту като една от най-възхитителните ѝ отлики на европейската сцена; същевременно местните народи в Африка ту са диваци, ту пълноправни граждани на португалската империя.

нови литературни полета и формирането на националните канони, как работи за изграждането на литературните националности и насърчава литературните, образователните и издателските практики. Към края на теоретичната архитектура на своето изследване Лейте не пропуска за контекста на африканските португалоезични литератури да изтъкне факта, че „писането е социална практика със социална функция, тъй належаща в Африка, (...) подсказваща възможността и смисълът да бъде социална конструкция, характеризираща се с участието на писателя и на читателя в случващия се дискурс“ (Leite, 2013, p. 37). В „Де да бях вълна“ тясното взаимодействие между писателя и читателя и вливането на двамата в актуалните политически и социални събития се подсигуриява не само от синхронността между темата и първото издание на текста от 1982 г., както вече беше посочено по-горе, но и от обширната диалогичност с нейния лек разговорен привкус, съответстващ на езиковите практики в столичното пространство на Луанда през периода.

Още една посока за анализ задава отправната точка на литературноисторическия факт, че новелата на Руй е публикувана за първи път в началото на 80-те години, а именно „ренесанса на историчността“, както определя това десетилетие Евгения Панчева в главата „Нов историзъм и културен материализъм“, също част от книгата *Теория на литературата*. Прочитът на „Де да бях вълна“ показва, че политическата и социалната история на Ангола не се отнася към текста нито според генетичния подход, нито съгласно текстуалния и биографичния анализ, които Панчева откроява като подходи на т. нар. „стар историзъм“ от XIX в. (Pancheva, 2007, p. 484): новелата не е наследник на подобни образци в анголската литературна история (тъкмо напротив, тя може да се счита за основоположник на социалната критика и елемент в градящия се нов литературен канон на Ангола съгласно по-горните наблюдения на Лейте), още по-малко пък отразява прозрачно своята епоха (Руй повежда сатиричното си упражнение към крайност още със сюжета, като избира за негова основа пародийния момент с отглеждането на прасе на балкона на апартамент в жилищна сграда в Луанда, обитавана от новия елит, очакван нов водач на нацията); текстът не работи и в услуга на марксистката пропаганда и не може да бъде разглеждан в светлината на марксисткия историзъм, тъй като, макар да засяга въпроса за формирането на новите класи в анголското общество през периода, не е плод на нарочно поръчана социална надстройка, а и не би могъл да се определи категорично и безспорно в подкрепа на марксистката идеология. Същевременно новият историзъм, който намира плодородна почва за развитие сред постколониалните критици, както отбелязва Панчева, „не настоява на идеологическия синтез или на монолитността на субекта и не се ангажира с политическото“, характеризира се с множественост на историите, формирани идеологично със самия подбор на фактите, посоката на тяхното тълкуване и реториката в тяхното представяне (Pancheva, 2007, p. 486-487).

Неясната посока на идентичностните търсения и разколебаността в определението на идеологическата принадлежност (най-вече, но не само) показват как с „Де да бях вълна“ Руй поставя в състояние на диалог изкуството на писаното слово и обществото – новелата едновременно възпроизвежда състоянието на обществените отношения в Ангола от втората половина на 70-те години и оспорва наложените и опитващите да си проправят път властови практики. В този антиформалистичен подход, при който литературният текст не е просто пасивно отразително огледало на съвременната действителност, централна роля заема анекдотът в ръцете на критика. Вместо да описва, новият историк използва анекдота като средство, представящо смисъла на цялото, защото съзнава, че, както обръща внимание Харолд Вийзър, писането на история е произволно, то е плод на личния субективизъм, и следователно лишено от логика (Veese, 1989, p. ix-xvi). В този смисъл Мануел Руй действа като исторически критик спрямо социалната действителност на своята страна през 70-те, приемайки нейната тъкан за литературен вътък, върху който тъче своята хумористична история.

Съвсем не на последно място отчитането на историческия контекст, което отнема от традиционно приписваната на литературата трансцендентна стойност, и силният социален ангажимент, които присъстват в съчетанието, наричано „културен материализъм“ (Dollimore, Sinfield, 1985, p. vii), биха могли също да представляват адекватен подстъп за критика към „Де да бях вълна“, особено като се има предвид марксисткото наследство у това най-вече британско академично явление по отношение на борбата на идеологиите и борбата на класите в обществото, намерили отражение в литературата.

Политически и социални измерения на ежедневието в новелата „Де да бях вълна“

Премного са надеждите, с които е натоварен от страна както на революционния елит, така и на обикновеното население, подкрепило борбата за независимост, началният период на развитие на Ангола като самостоятелна държава. За основна в търсенето и установяването на националната идентичност формула се счита завръщането към традиционните африкански корени. Те от своя страна предполагат валоризирането на изконните африкански културни ценности, като връзката на африканеца със земята например, и възстановяването на множество традиции и обичаи от по-общ африкански, но и от конкретен характер, свързан с територията на Ангола, обитавана от етническите групи *овимбунду*, *умбунду*, *кимбунду* и *баконго* сред по-големите от тях. Друго водещо разбиране в анголското общество след независимостта е идеята, че лидерите и дейните участници в антиколониалната битка трябва задължително да намерят място в ръководните политически органи на страната. Появяват се нови отговорности и дори нови професии,

свързани с устройството и управлението на държавата и ежедневието на живота в нея. Повсеместното голямо очакване на обикновеното население пък е откъсването от живота в лишения, нищета и изостаналост, характерен не само за селските, но и за определени зони на градските пространства, и ориентирането на анголците към развит, модерен и пълноценен начин на живот по-скоро по западен пример; и връщайки се към посочената първо по-обща идентичностна надежда, успешното съчетаване на африканското културно наследство с новите житейски перспективи в световен план на прага на XXI в. Тези големи надежди, върху които Руй разсъждава непряко в новелата си, оформят руслото на един своеобразен *билдунгс* наратив, проследяващ прохода на цяло едно общество.

Протагонистът, чийто първи житейски стъпки критически атакува авторът, е Карнавал на победата – малко прасенце, което бащата в градско четиричленно анголско семейство е решен да угои и заколи за месо на балкона на апартамент на седмия етаж в жилищна сграда в Луанда¹⁰. Пространният описателен абзац, посветен на прасенцето след необратимото му установяване в апартамента, подчертава произхода му от предградие от селски тип на Луанда, добиването на свобода и израстването му до жител на столицата.

„Карнавал на победата“ беше от живите същества, които най-много блага бяха добили с революцията. Роден в котило от седем, беше оцелял в недоразвитата крайморска кочина на Коримба. Там беше привикнал към най-импровизираните диети, чиято основа представляваха рибените кости. В пясъчните битки скоро той и братята му се бяха освободили от майчината опека (Rui, 2001, p. 22)¹².

Липсата на храна, или поне отсъствието на определени хранителни стоки от столичните магазини в следреволюционна Луанда е тема, която пресича целия текст още от подтика у Диого да предприеме начинанието с отглеждането на прасето в своя апартамент. Многократно се споменават опашките, на които майката Лилока заедно с други жени се реди в опит да разнообрази семейната вечеря; освен централно разположената в новелата липса на свинско месо, в столицата населението трудно може да се снабди и със захар, както и с алкохолни напитки, а бирата непрекъснато свършва – все стоки, с които анголецът свързва представите си за модерен живот, изпълнен със заслужени след независимостта удоволствия. На този фон ярко е подчертана промяната, която настъпва в живота на Карнавал на победата – след „рибените кости“ на Коримба той се превръща в клиент на „първокласен хотел“.

¹⁰ Приликите, които бихме могли да установим в случая на настоящия български критически прочит с комедийния филм „Селянинът с колелото“ по сценарий на Георги Мишев и режисура на Людмил Кирков от 1974 г., са удивителни.

¹¹ Всички преводи на приведените в настоящото изследване цитати от новелата „Де да бях вълна“ на Мануел Руй са мои (И.Ч.).

След това животът се промени. Рядък вид прасе беше. Сега вече не шляпаше окалян по пустите пясъчни ивици. Хранеше се от първокласен хотел; сред остатъците имаше панирани хапки, мешани салати, скариди, майонези, лангусти, козунаци и други все така разнообразни храни. А той не прощаваше на нищо под изпитателния поглед на Диого, който непрекъснато мереше колко е пораснало прасето (Rui, 2001, p. 23).

Не само от тази част в началото на втората третина от „Де да бях вълна“, посветена на описанието на прасето, но и от множество алюзии в целия текст ясно личи персонификацията, използвана от Руй. Очевиден е намекът, че Карнавал на победата всъщност представлява новият анголец, който в много голяма част от случаите приижда от селските райони на страната или от предградията в големите градове като Луанда в опит да подобри качеството си на живот, а с това и да се изкачи по-високо в обществената стълбица. Тук ясно прозира и марксисткото тълкуване на това движение: „Започваш да се превръщаш в истински буржоа – казваше главата на семейството Диого. – Кой можеше да предположи. Това се нарича класова борба!“ (Rui, 2001, p. 23). С акцентирането на този съществен момент на миграция на анголското население към градските центрове след независимостта¹² Руй отправя критика, която ще се окаже основна за неслучването на една от големите национални надежди – с откъсването на голяма част от традиционното африканско население от естествения му селски *хабитат* няма как да се осъществи завръщането към изконните африкански ценности и обичаи. В урбанистичните центрове африканецът не може да бъде в досег със земята, с животните и с растенията, които традиционно се отглеждат на нея и на които се основават голяма част от традиционните практики.

Същевременно градовете са пространства на нов вид изживявания – удоволствието от слушането на музика, превърнала се в успокоително средство за Карнавал на победата за времето на цялото му пребиваване в апартамента на седмия етаж, от слушането на различни радиопредавания¹³, за които авторът не пропуска да подчертае, че служат за уметелото приспиване на новата обществена мисъл, за която се е очаквало да бъде по-будна в първите години на независимостта:

И след този ден в резултат на изобретението на Диого Карнавал на победата се превърна в най-последователния слушател на националното радио. Новини, излъчвани от нас пиеси, младежки предавания, футболна хроника и „Добър вечер, Ангола“, и всичко останало, докато заспи с доволно пълен стомах и без никакви възражения (Rui, 2001, p. 25).

¹² Впечатляващ тук е още един паралелизъм, който може да бъде установен, с преселението на българите от селата към градовете по различни причини през социалистическия период и след установяването на демократичното устройство на България.

¹³ Семейството все още не разполага с телевизор, който Диого обещава да купи на Лилока при добро стечение на семейните сметки – още една липса за попълване в модерния градски живот на анголеца през 70-те.

Животът в анголското градско пространство¹⁴ непосредствено след независимостта, което метонимно се представя в „Де да бях вълна“ от жилищната сграда, в която живее семейството на Диого и чийто домоуправител е Назарио – висш държавен служител, е организиран в социалистически дух и порядки, съответстващи изцяло на действието на движението MPLA в столицата, както беше посочено по-горе. Блокът се ръководи от съвет на живущите, който е непроницаем за стари и извънградски практики, несъответстващи на класовите стремежи в новото анголско общество: „За животни се уговорихме куче, котка или птичка. (...) Такова живо прасенце нямате право, другарю Диого, така е записано в разпоредбите на закона“ (Rui, 2001, p. 7). Въпросният диалог между Диого и „народния съдебен заседател“ Фауцино още на първа страница от новелата въвежда наложената в столицата марксистко-ленинистка философия за живота чрез самия речеви етикет в междуличностното общуване. По-напред той се допълва и от обръщението „пионери“, многократно използвано както от Фауцино, така и от Назарио към децата Зека и Рука, които показват спонтанна склонност към идентификация по-скоро с противоположната система: „Ако вие, господине, сте крадец на прасета, може да идете там. / – Не господине, а другарю. И не съм крадец, аз съм инспектор“ (Rui, 2001, p. 13).

Една от основните критически линии, които Мануел Руй прокарва в новелата си, е бързото покваряване на личността в условията на независимост на най-разнообразни нива: не само инспекторът е крадец, но и заетите в института за жилищния фонд са „шайка корумпирани типове, които уреждат домове само за приятелите си“ (Rui, 2001, p. 11); с малко прасенце на трапезата може да разполага само министър, както става ясно от ловката лъжа, с която Рука успява на улицата да си върне изпуснатото прасе, попаднало в жадните ръце на тълпата; остатъците от деликатесите на хотел „Тропико“, с които се храни Карнавал на победата, идват от менюто само за посланици и техни гости, докато според Диого месо по магазините на Луанда може да се появи само ако се смени министърът, а полицейските кучета в затвора към съда се хранят всеки ден с месни изрезки почти без лой и т.н. Чрез наситения си с остра критика и силен сарказъм изказ Диого непрестанно се дистанцира от новите властимащи, които, както видяхме, се придържат към идеята за марксистко-ленинистко устройство на Ангола. Същевременно силно осезаемо е усещането, че в държавата се разпространяват и действат и други разбирания за националната ориентация. Главата на анголското семейство от периода на 70-те, изобразена в неговата фигура, обаче остава сякаш в междината на това идеологическо противоборство. Той отрича социалистическия

¹⁴ Въпросът за пространството в новелата „Де да бях вълна“ е подробно разгледан в статия на мозамбикската изследователка Шимика Франсишко. Заключение на авторката в нея е за наличието на „своеобразна еволюция на пространството, главно с представата за свобода на децата“ (Francisco, 2017, p. 66).

строй като сполучлив за анголската действителност – не само ръководните постове са бързо заети от корумпирани в неговото лице личности, но и не е последван примерът на други държави като Куба:

Как така въпросният министър не може да нареди да се купят прасета от провинциите и да се пусне месото по опашките в Луанда? Кланици португалците ни оставиха. Вижте само: революционно настроен народ като кубинския е на същото мнение, хапва си доста свинско месо (Rui, 2001, p. 53).

В същото време у дома словесните му изблици на злоба са насочени винаги към дребнобуржоазните привички, придобити от Карнавал на победата след промяната в живота му: „запревръщал си се в буржоа, ала ще видиш ти какво те чака – и с ръка на врата показваше на синовете си начина, по който се прерязва гърло – под ножа! Такъв е краят на всички буржоа!“ (Rui, 2001, p. 26). Дистанцирането от живота на дребните буржоа при Диого се случва през въпроса за храната: за него революцията и последвалата независимост, още по-малко идеологическите убеждения, нямат смисъл, ако не водят до задоволяване на най-първичните човешки нужди на обикновеното население, живяло толкова дълго в лишения, и подобряване на неговото на първо място материално състояние.

Фунже¹⁵ с месо ли? Най-сетне, жено! Достатъчно беше да сменят министъра, за да се появи месото по опашките. Да видим само дали дребната буржоазия няма да му спъне работата. Това се казва живот. Революцията започва в корема (Rui, 2001, p. 51).

Социалната критика в думите на Диого, действаща в средината на двете основни идеологически убеждения в страната, разпространявани и защитавани от MPLA и UNITA, е особено безпощадна в разобличаването на политическото използвачество за лично облагодетелстване, както и на подмяната на лицата сред героите, участвали в борбата за независимост. Пред Карнавал на победата като изповедник Диого се възмущава от „драскача на молби, яхнал вълната на революцията, за да стане сега съдия“; става дума за съседа Фауцино, който е „прасе като теб, но със сигурност пие от чаша¹⁶“ (Rui, 2001, p. 42). Класовата разлика между Диого и Фауцино не е заслужена и е постигната според първия нечестно, което бащата в семейството внушава и на децата си Зека и Рука, отправил по-рано към домоуправителя Назарио провокативната реплика „Но в какви войни вие, другарю, сте се сражавали, след като точно по времето на FNLA изчезнахте от къщи и си дойдохте едва когато свършиха бомбардировките“ (Rui, 2001, p. 21).

¹⁵ Ястие с варени макаронени изделия от маниоково, царевично или картофено брашно.

¹⁶ Голяма част от анголското градско население с по-ограничени възможности вместо нарочно изработени чаши използвало в десетилетията на по-активни връзки на страната с държавите от т. нар. социалистически блок празни буркани от конфитюр, внос от България, поради което и до днес въпросните съдинки са известни в Ангола с наименованието си „българи“.

В крайна сметка представите на Диого за новите порядки и отношения в обществото не съвпадат с нито една от крайностите: слушането на радио за него са „глупашини на дребната буржоазия“, населението не може да се радва на всичко едновременно – да иска „небето и земята. Капитализма и социализма. Музика и свинско месо без вкус на риба“ (Rui, 2001, p. 25). Както е видно от образа му в „Де да бях вълна“, крайно отчужден в несвойственото и в много отношения аморфно градско пространство без категорична посока, той не е в състояние да предложи решение, но е вътрешно убеден, че нищо привнесено отвън като готова формула няма да бъде работещо за новото анголско общество, достигнало до 70-те години на миналия век след сложни исторически наслагвания и преобразователни процеси, които, както видяхме по-горе, се отличават още и със своите колониални и постколониални специфики.

Същото това отчуждение и отсъствието на ясна посока за бъдещо развитие са причината бащата да не предприема категорично идеологическо възпитание на децата си, към което е отправена критика от страна на по-високопоставените му съседи: след като сменя провокативен плакат, залепен във входа на жилищната сграда, загрижен за обществения морал, Назарио заявява пред Диого: „Вие, другарю, трябва да приемете критиката, а аз съм тук само за да възпитавате вие с госпожата по-добре вашите пионери“ (Rui, 2001, p. 41).

В по-обширния и по-сериозния въпрос, извън сферата на семейното възпитание, за институционалното образование и формирането на гражданските основи на новата нация главата на семейството има периферно участие, но проблемът е задействан от Назарио и Фауцино в пазвата на жилищната сграда най-вече по повод провокативните съобщения, писани от Рука и Зека заедно с Бето – син на самия Фауцино. Основната линия на противопоставяне при разглеждането на този въпрос Мануел Руй прокарва между политическата пропаганда, провеждана мащабно в анголските училища, особено в столицата, и либералните схващания и методи в преподаването, целящи да насърчат младото анголско население само да достигне до изконната си същност и да изкове своите национални идеали: координаторът на центъра за педагогически разследвания и събраните от него на заседание преподаватели, от една страна, се противопоставят на учителката, от друга, на Зека, Рука и Бето, която не само разрешава Карнавал на победата да гостува в едно от училищните междучасия, но и насърчава учениците си да участват в национален конкурс за съчинения и рисунки именно с тема върху прасето. С ясното съзнание за значението на връзката на анголеца със земята учителката хвали и препоръчва съчинението на Рука за печат в местния вестник. Същевременно обаче държавният апарат, който работи под политически натиск, намира за „извънредно странна“ представената от училището на децата рисунка на прасе и недоумява как, след като преподавателите „са били напътствани да насърчат децата да пишат за проблеми на народа, за възхвала на идеологическите ценности

и т.н., една учителка избира за конкурс от този ранг съчинение за прасе?“ (Rui, 2001, p. 36-37). Иронията, която Руй използва при тази своя трактовка на въпроса за посоката на националното образование, се гради върху основния проблем за прекъсването под чужди идеологически влияния на връзката със същинската действителност, която парадоксално е считана от новите управляващи за неправдоподобна:

Не може да бъде. Прасето заема почти цялата страница. От ухото му излиза кабел и отива отвъд пространството, замислено за прасето. На корема му пише хотел „Тропико“, а около него се е завъртяла опашка. Това пък прилича на училище. Тук в десния ъгъл двама представители на Организацията за отбрана на народа. Извънредно странно“ (Rui, 2001, p. 37).

Отговорникът за раздела по литература допълва, че „самото ниво на езика и семантиката разкриват отчуждение от реалността, което не е характерно за децата, мотивирани винаги да пресъздават ежедневието, с две думи, живота на народа, революцията“ (Rui, 2001, p. 39). Тази инверсия, която Мануел Руй подчертава, че съществува и мощно настъпва между същинската анголска действителност и новите политически възделения на управляващата класа, се разглежда в „Де да бях вълна“ категорично в отрицателен план – тя е зловредна за изграждането на правдоподобни национални устои, тя изкривява етническата същност на народа, подменя неговите африкански ценности с извънконтинентални нрави и, не на последно място, лишава индивида от свободата му за личностно развитие, което единствено преподавателят по математика на нарочното заседание на педагогическия център дръзва на оспори: „Впрочем, без да разбирам нищо от изкуство или литература, съм на мнение, че детето трябва да твори свободно“ (Rui, 2001, p. 38).

Така става ясно, че градежът на новото анголско общество след независимостта, „сега, когато училищата са вече на народа“ (Rui, 2001, p. 46), ще бъде „ориентиран“, т.е. ограничаван и насърчаван, най-вече от марксистко-ленинистката реторика на екзалтация по темите за революцията, народа и народната власт. Това, в което марксистко-ленинистката мисъл за националния градеж в лицето на MPLA не сполучва обаче, според автора са именно изнамирането и поставянето на истинските „теми за живота на нашия народ, за екзалтацията на националните ценности, за историческите дати“ (Rui, 2001, p. 46). Вместо те да се ориентират към изконно африканското наследство у нацията и нейния стил на ежедневен живот, последният започва парадоксално да се счита не за нещо присъщо, естествено и градивно, а за отклонение, за белег за „лумпенство“ (Rui, 2001, p. 36), за проява на „арогантни сюрреализми“ (Rui, 2001, p. 47).

Текстът на Руй все пак не е лишен от надежда за бъдещето, която е посята като зрънце в детската група приятели, формирана от Рука, Зека и Бето. Приятелството между Рука и Зека, синове на Диого, и Бето, син на Фаушино, оцелява дори след противопоставянето на бащите им

по отношение на присъствието на Карнавал на победата в жилищната сграда, обитавана от „все хора чиновници, секретари. Служители в министерства. Един народен съдебен заседател и дори един охранител (...) с кола с две антени, без да се броят активистите на Партията“ (Rui, 2001, p. 10). Основата, на която се гради силната връзка между момчетата, е закрилата и спасяването на прасето, предназначено да бъде заколено за предстоящия Карнавал. Момчетата се впускат в по детски наивна борба за спасението на животното, включваща най-разнообразни средства – от идеята просто да пуснат Карнавал на победата на свобода, през осигуряването на свински изрезки от хотела, за да задоволят кръвнишния апетит на Диого, до разлепянето на провокативни плакати, включващи обвинения в кражба на прасе срещу събранието на живущите в сградата и в „реакционерство“. Така естествено Руй изправя на *бойното поле* два нови фронта на противопоставяне – от една страна, стои старото поколение, което е откърмено в последните години на колониалния период и е пряк свидетел и участник в събитията около обявяването на независимостта; в другия полус са разположени децата със своя свеж младежки устрем, с вярата в доброто и неговото искрено преследване, с вниманието и грижата за другия и уменията за установяване и поддържане на искрени чувства на привързаност, обич и подкрепа. Тези два нови фронта в новелата не са оцветени идеологически, но се вижда ясно, че поколението на родителите носи неизличимите белези на живота в лишения през колониалния период и в страх по време на колониалната война, докато децата са дръзки, почти не се страхуват от наказание, което, когато се случи, понасят геройски, както става в сцената след злостастното изпускане на Карнавал на победата от училище и прибирането им у дома, при баща им Диого; децата са също необременени от мисълта за материалното като лично притежание, за класовото разслоение на обществото и идеологическото устройство на простичкия за тях личен живот.

Същата вечер Зека и Рука почти не спаха, защото размишляваха за Карнавал на победата и за начина, по който баща им го третираше, жадуващ единствено смъртта на прасето. Но и обвиненията, които Диого отправяше, Рука не разбираше добре.

– Зека, щом татко е докарал прасето и ние сме го разгледали на седмия етаж с музика и храна от Тропико, то няма вина, че се е превърнало в буржоа.

– Така е. Ние го поставихме в това положение. А понеже татко каза, че буржоата в крайна сметка го убиват, това значи ли, че когато оставят някого да стане буржоа, то е, за да го убият след това?

– Това не го разбрах добре (Rui, 2001, p. 34).

Необременени от политическата пропаганда, Зека, Рука и Бето са естествено практични в разбиранията за случките, изпълващи ежедневния живот, естествено обърнати са към природата, което се чете не само в тяхната привързаност към прасето. Когато след въпросния диалог заспиват,

те „прегръщат в съня си“ картината на прасе, което победоносно странства из „плажове на неделен остров. Свободно. Без връзка. Докато демонстрира пируети пред смаяните очи на летовниците“ (Rui, 2001, p. 35). Животното побеждава не само инспектора в началото на новелата, в детския сън към края то печели своята истинска свобода, печели и по-важното – възхитата и уважението на обитателите на сградата. Тук алюзията на Руй е ясна – не градските буржоа или политическите активисти на лявоориентираната MPLA ще отговорят на идентичностните търсения на новия анголец, отговорът следва да бъде търсен в традиционното ежедневие, във вековната връзка на африканеца със земята, неговата майка Африка, и с нейната природа. За автора именно децата са истинските герои на новия ден, защото в невинния си сън само те постигат пълната свобода, а в искреното си пожелание – „Де да бях вълна!“ – в деня преди заколението на Карнавал на победата единствено те успяват да се изкачат на гребена на вълната с осъзнаването на силата на природата и възможностите за независимо развитие, които тя предоставя.

Там, пред очите на Рука се откриваха вълните, разбиващи се долу. (...) Каква ли загадка криеше това величие от бяла пяна, вихрещо се в морето?

– На вас не ви ли се иска да бъдете вълна?

– Сигурно е хубаво. Да се носиш така, върху морето, без да е нужно дори да плуваш. Де да бях вълна! – И Бето разтваряше ръце.

– (...) Вълната никой не може да я върже с връв (Rui, 2001, p. 60).

Макар новелата да завършва със смъртта на Карнавал на победата и с нея още от първите години на 80-те Мануел Руй да предвещава продължителното и кърваво политическо единоборство между основните организации, претендиращи за ръководството на независима Ангола – MPLA и UNITA¹⁷, финалният акцент върху детската група съответства на игривия, духовит тон на произведението, заедно вдъхващи надежда и създаващи положителни очаквания за бъдещото развитие на анголското общество.

Метонимната функция на ежедневието

Едно от основните постижения в областта на абстракцията в новелата „Де да бях вълна“ на Мануел Руй е представянето на облика на цяло едно градско общество на Ангола от първото десетилетие на независимостта в събирателния образ на една-единствена няколкоетажна жилищна сграда в Луанда. Явленията, които авторът откроява като най-съществени в политически и социално-икономически план, и заключенията, до които

¹⁷ Въръженият конфликт, който двете движения водят помежду си и който остава в историята на Ангола след независимостта с черното име Гражданска война, продължава чак до 2002 г., когато завършва с условната победа на MPLA и нормализирането на политическия диалог в страната за провеждането на честни и свободни избори.

достига по отношение на тяхното значение за развитието на столичния живот и цялостната национална ориентация, както видяхме от критическия коментар на изведените примери, са отрицателни по отношение на състоянието на държавата в този конкретен момент, което се подкрепя и от повсеместно използваните ирония и сарказъм като похвати в литературния изказ, но положителни що се отнася до изтъкнатите черти на друг събирателен образ, а именно този на анголското дете на революцията, т.е. децата, родени малко преди или по време на обявяването на анголската независимост.

Ежедневието в тази конкретна сграда в Луанда има претенцията метонимно да представи бита и в другите по-големи урбанистични центрове на Ангола, като Уамбо, Лобито, Бенгела и Лубанго. Освен през социополитическата перспектива, други посоки за неговото научно тълкуване в бъдеще, в унисон с постколониалните и културните изследвания, биха могли да бъдат конкретните антропологични промени, за които свидетелства текстът, властовите отношения в частната и публичната сфера, промените и натискът върху езиковия инвентар, с който борави във всекидневието си градското анголско население. Особено интересен за разглеждане в контекста на марксистката връзка между постколониализъм и феминизъм се оказва и въпросът за събирателния образ на новата анголска учителка – за нейното твърдо убеждение в значимата роля на образованието, за подкрепата на възможността всеки да получи достъп до него и не на последно място за сравнението ѝ с една от най-съществените фигури в женските организации за освобождението на Ангола, а именно Инга Ван-Дунем.

Настоящото изследване, както и тези допълнителни посоки на анализ, но и други, които биха могли да бъдат начертани, сами по себе си доказват значимостта на новелата „Де да бях вълна“ на Мануел Руй не само за тематичното развитие на новата анголска проза след независимостта, но и за стъпките на анголското общество по пътя на самостоятелното социалдемократично развитие.

References

- Bhabha, H. (1992). Postcolonial criticism. In S. Greenblatt, G. B. Gunn (eds). *Redrawing the Boundaries: the transformation of English and American literary studies*. New York: Modern Language Association of America, 437-465.
- Dollimore, J., Sinfield, A. (1985). *Political Shakespeare. New essays in cultural materialism*. Manchester: Manchester University Press.
- Francisco, C. (2017). O espaço em *Quem me dera ser onda*, de Manuel Rui. In: *Revista Eletrônica Literatura e Autoritarismo*, Santa Maria, nº 29: Censura e Violência, 59-68.
- Laranjeira, P. (1995). *Literaturas Africanas de Expressão Portuguesa*. Lisboa: Universidade Aberta.

Leite, A. M. (2013). *Literaturas Africanas e Formulações Pós-Coloniais*. Lisboa: Edições Colibri.

Licheva, A. (2007). Kulturni i postkolonialni izsledvania. In A. Licheva, E. Pancheva, M. Yanakieva. *Teoria na literaturata*. Sofia: Colibri, 512-526. [Личева, А. Културни и постколониални изследвания, В: А. Личева, Е. Панчева, М. Янакиева. Теория на литературата. София: Колибри, 2007.]

Licheva, A. (2021). Svetovната literatura. In A. Licheva, E. Pancheva, M. Yanakieva. *Teoria na literaturata. Noviat vek*. Sofia: Colibri, 203-211. [Личева, А. Световната литература, В: А. Личева, Е. Панчева, М. Янакиева. Теория на литературата. Новият век. София: Колибри, 2021.]

Pancheva, E. (2007). Nov istorizam i kulturen materializam. In A. Licheva, E. Pancheva, M. Yanakieva. *Teoria na literaturata*. Sofia: Colibri, 483-496. [Панчева, Е. Нов историзъм и културен материализъм. В: А. Личева, Е. Панчева, М. Янакиева. Теория на литературата. София: Колибри, 2007.]

Rui, M. (2001). *Quem me dera ser onda*. Luanda, Lisboa: Cotovia.

Said, E. (1978). *Orientalism*. New York: Pantheon Books.

Santos, B. S. (2002). Entre Próspero e Caliban: colonialismo, pós-colonialismo e inter-identidade. In M. I. Ramalho, A. S. Ribeiro (org.). *Entre ser e estar. Raízes, percursos e discursos da identidade*. Porto: Edições Afrontamento, 23-85.

Veeser, H. (1989). Introduction. In H. Veeser (ed.). *The new historicism*, London: Routledge, ix-xvi.